

ИНФОРМАЦИОННИ АСПЕКТИ НА СТАТИСТИЧЕСКИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ПРЕСТЪПНОСТТА

Гл. ас. д-р Маргарита Шопова

Въведение

Социалните отклонения са явление с голяма обществена значимост. Проявяват се чрез различните нарушения на социално-правни, административни, политически, нравствени норми. С това се застрашава както нормалното функциониране на обществото като цяло, така и личната неприкосновеност, собствеността, честта и достойнството на гражданите. Определящи за състоянието и динамиката на социалните отклонения са политическите отношения, икономическото развитие, жизненото равнище на населението. Въпреки различните форми на проявление, социалните отклонения се характеризират с масовост, което позволява, при тяхното изследване да се приложи статистическият подход.

Начало на емпиричното статистическо изучаване на престъпността през първата половина на XIX в. поставя белгийският математик и статистик Адолф Кетле (Adolphe Quetelet). Чрез прилагане на концепцията си за „средния човек“ той показва нейната социална детерминираност.

Могат да се обособят две групи социални отклонения: престъпления (против личността, против собствеността, документни и др.) и социалноопасни деяния или аморални действия (алкохолизъм, наркомания, проституция и др.). Високата социална цена на престъпленията се отразява разрушително върху обществените отношения и засяга отделни граждани. Това обуславя необходимостта, изучаването на проявите на социална патология да се насочи към престъпленията.

Според официалните данни за България, предоставяни от Националния статистически институт и Евростат, равнището на престъпност и криминалната активност на населението, измерени със съответните показатели, бележат тенденция към намаляване през последните години. В същото време в криминалните хроники на средствата за масова комуникация се показват все повече случаи на престъпни деяния и посегателства. Усещането за усложняване на криминогенната обстановка се създава от особеностите на структурата на престъпността. Най-голям е

относителният дял на престъпленията с последствия и влияние за гражданите, които са техни жертви – престъпленията против собствеността (53%) и общоопасните престъпления (25%) (Полицейска статистика 2016 г., 2016). В същото време, смущаващо е поддържането на ниска разкриваемост (под 50%) на икономическите престъпления – компютърни и документни престъпления, престъпленията срещу финансовата, данъчната и осигурителната системи (Полицейска статистика 2016 г., 2016), понеже те засягат интересите на обществото като цяло. Неблагоприятни са тенденциите и за наказуемостта на престъпните деяния. Не само намалява абсолютният брой на престъпленията, завършили с осъждане, но и относителният им дял спрямо регистрираните престъпления ((Правосъдие и престъпност), (Полицейска статистика 2016 г., 2016)). Освен това данните за броя на регистрираните криминални престъпления на 100 хил. души от населението (Recorded offences by offence category - police data, 2017) показват, че за повечето от тях равнището на престъпност в България надвишава това за Румъния.

Обезпокоителни факти относно престъпността са представени още през 2012 г. в „Стратегия за превенция на престъпността (2012 – 2020)“ (2012). Отбелязва се:

- запазване на тенденция на висок относителен дял на престъпления против собствеността;
- криминална активност на мъжете, надвишаваща 9 пъти тази на жените;
- висок относителен дял на противообществените прояви на малолетни и непълнолетни лица;
- най-голям относителен дял (почти 50%) на престъпленията, извършени от лица на възраст 18–30 г. и т. н.

Заедно с констатациите, в документа са разгледани и криминогенните фактори, влияещи върху състоянието на престъпността в България. Изказано е мнение, че за противодействие на престъпността е необходимо да се инициират действия, които да предотвратят неблагоприятните последствия от развитието ѝ.

Въпреки високата социална цена на престъпността, в научната литература тя рядко е обект на статистическо изследване. Някои специфични проблеми се дискутират в публикации на Научноизследователския институт по криминалистика при Министерството на вътрешните работи от Белова (2013), Белова (2012), Бояджиева (2007), Бояджиева (2005) и др. Акцентът в тях е най-вече върху дейността на полицейските органи. Свои доклади предлагат автори от Центъра на изследване на демокрацията – Безлов, Т. и др. (2011), Безлов, Т. и др. (2005), в които се

използват преди всичко резултатите от провежданите Национални изследвания на престъпността чрез жертвите на престъпления.

В ежегодните издания „Престъпления и осъдени лица“ (Престъпления и осъдени лица, 2016) на Националния статистически институт (НСИ), се публикуват статистически данни за наказаната престъпност. Освен това се представя кратка аналитична статия за престъпленията, завършили с осъждане и осъдените лица през текущата година. На сайта на НСИ, с годишна или шестмесечна периодичност, във вид на прессъобщения се предлага кратък общ преглед по отделни аспекти от наблюдението на престъпността и противообществените прояви на малолетните и непълнолетните лица. Посочените публикации, макар да се базират на официални статистически данни и да включват качествено извършен анализ, са свързани само с една част от престъпността – т. нар. наказана престъпност. В публикациите на НСИ „Статистически годишник“ (Статистически годишник, 2015) се съдържат във вид на динамични редове данни и за регистрираната, и за наказаната престъпност.

Целта на настоящата публикация е да се изяснят основни аспекти и проблеми на статистическото изследване на престъпността и информационното му осигуряване, както и да се представи система от статистически показатели за нейното характеризиране, прилагани в статистическата практика.

За реализиране на поставената цел се поставят следните **изследователски задачи**:

- Изясняване същността на престъпността като обект на статистическо изучаване;
- Представяне на основните източници на данни за престъпността и идентифициране на проблемите на информационното осигуряване на статистическото ѝ изследване;
- Описване на системата от статистически показатели за характеризиране на регистрираната престъпност;
- Изясняване на възможностите за статистическо изследване на латентната престъпност;
- Разкриване на особеностите при статистическото изследване на противообществените прояви на малолетните и непълнолетните лица.

Изследователската теза на студията е, че представянето на информационните аспекти на статистическите изследвания на престъпността и познаването на статистическите показатели за нейното характеризиране е необходимо условие за установяване на закономерностите на това масово социално значимо явление. Резултатите от статистическия анализ на престъпността са предпоставка за обективно оценяване на

ефективността от действията на отговорните институции, организации, ведомства и са основа за разработване на целесъобразни и навременни политики за нейната превенция и преодоляване на неблагоприятните ѝ последствия – както върху обществото като цяло, така и върху всеки отделен негов член.

Обект на настоящото изследване е престъпността като социално значимо обществено явление.

Предмет на изследването са информационните аспекти на статистическото изучаване на престъпността – организация, методология и система от статистически показатели за нейното характеризиране.

Методическият апарат на изследването се основава на статистическия подход като специфичен способ към разкриване и опознаване на закономерностите на престъпността като масово явление. Като методи на теоретично изследване са застъпени индуктивен и дедуктивен подход, описателен и сравнителен анализ, конкретизация, аналогия.

I. Престъпността като обект на статистическо изследване

Дефинирането на престъпността се извършва в зависимост от областта на научното знание – право, криминология, етика, статистика и т. н. От гледна точка на наказателното право, съгласно чл. 9 на действащия в Република България Наказателен кодекс (Наказателен кодекс, 1968): „Престъпление е това общественоопасно деяние (действие или бездействие), което е извършено виновно и е обявено от закона за наказуемо“. Макар да се засягат обектът и субектът на деянието, чрез тази дефиниция се акцентира върху неговата наказуемост. Престъпността е основна категория на криминологията. Разглежда се като социално, закономерно, исторически развито се явление, при което се акцентира върху причините и условията на извършване на престъпленията, особеностите на лицата, които ги извършват, и социалните последици от престъпното поведение (Станков, 2003, с. 123; Долгова, 2005, с. 57).

Социалната статистика разглежда престъпността като **масово социално-правно явление, следствие от нарушаване на морално-правни норми на обществото** (Ангелова, 2009; Жекова, 2012). Тя се дефинира като **съвкупност от престъпления, извършени в конкретни териториални и темпорални граници** (Бояджиева, 2007). В следващото изложение е възприето именно това определение на престъпността като обект на статистическо изследване.

В свои изследвания някои автори (Бояджиева, 2007, с. 67; Жекова, 2012, с. 337) формулират различни типове престъпност, като предлагат

разнообразни критерии – според обекта или обхвата на престъпното деяние, според етапите на социалната и институционалната реакция спрямо престъпността и др. Подобна класификация е извън целта на настоящото изследване. За разкриване на характерните черти и особеностите на престъпността като обект на статистическо изучаване е необходимо да се изясни съдържанието на следните основни понятия (Станков, 2003):

- Фактическа престъпност – реалната съвкупност от престъпните деяния, която обхваща всички извършени престъпления;
- Явна престъпност – официално отчитаната престъпност, която обхваща регистрираните престъпления;
- Латентна (скрита) престъпност – разликата между фактическата и явната престъпност. Тук, освен нерегистрираните престъпления, се причисляват и тези, чийто извършител или не е разкрит, или спрямо него не е осъществено наказателно преследване. Достоверни данни са налични само за явната престъпност, което е предпоставка за извеждането на значими резултати от статистическия ѝ анализ. Приблизителна оценка за латентната престъпност може да се получи непряко, чрез изследване на жертвите на престъпността (т.нар. виктимизационни изследвания);
- Заявена престъпност – към нея се отнася всяко престъпно деяние, посочено в Наказателния кодекс, за което има постъпил заявителски материал в полицейските служби;
- Регистрирана престъпност – част от заявената престъпност, към която се причисляват престъпленията, с образувано досъдебно производство или извършената проверка е приключила с мнение за отказ от такова и материалите са изпратени в прокуратурата;
- Разкрита престъпност – обхваща регистрираните престъпления с установен извършител;
- Наказана престъпност – тук попадат всички разкрити престъпления, за които са образувани съдебни дела.

Заявената, регистрираната и разкритата престъпност са предмет на полицейската статистика, а наказаната престъпност – на съдебната статистика. НСИ изучава регистрираната и наказаната престъпност. Като масово явление престъпността може да се характеризира чрез три съвкупности – на престъпленията, на извършителите на престъпления и на жертвите на престъпления, което обуславя необходимостта от тяхното съвместно изследване.

Полицейската статистика наблюдава и отчита следните категории престъпления (Полицейска статистика 2016 г., 2016):

- *Заявено престъпление* е всяко престъпно деяние, посочено в Наказателния кодекс, за което има постъпил заявителски материал в полицейските служби;

- *Регистрирано престъпление* е всяко заявено престъпление, по което е образувано досъдебно производство или извършената проверка е приключила с мнение за отказ от такова и материалите са изпратени в прокуратурата;

- *Разкрито престъпление* е регистрирано престъпление с установен извършител.

Обект на изследване от НСИ са следните престъпления (Престъпления и осъдени лица, 2016, стр. 4):

- *Престъпления, завършили с осъждане* – включени са всички престъпления, завършили с осъждане, без значение дали са извършени от едно или повече лица. Ако е налице съучастие, за да се отнесе престъплението към тази група, е достатъчно, поне едно от обвиняемите лица да е осъдено или условно осъдено;

- *Престъпления, завършили с оправдание* – включени са всички престъпления, завършили с оправдание, ако са извършени от едно лице. При съучастие престъплението завършва с оправдание, ако всички обвиняеми лица са оправдани;

- *Престъпления, завършили с прекратяване* – включени са всички престъпления, когато спрямо извършителя или всички извършители делото е прекратено;

- *Опити за извършени престъпления* – към тази категория се включват и приготовленията за извършване на престъпления.

Извършителите на престъпления се характеризират със следните основни категории:

- *Обвиняеми лица*, към които се отнасят осъдените, условно осъдените, оправданите и освободените от наказание лица, както и тези, чиито дела са прекратени;

- *Осъдени лица* са всички лица, осъдени на някакво наказание, включително и условно осъдените, за които присъдата е влязла в сила;

- *Установен извършител на престъпление* се дефинира като лице, което при разследването е привлечено като обвиняем, или за което при разследването или проверката са събрани достатъчно доказателства за виновността му в извършване на престъпление от общ характер.

Налице са някои особености при дефиниране на отделните категории лица и отнасянето на наблюдаваните единици към тях. Например, в случай че едно лице е осъдено за извършването на няколко престъпления, лицето се отчита само веднъж – към най-тежкото наказуемо деяние,

но всяко от престъпленията се отчита поотделно – към съответния вид престъпление. Ако няколко лица извършат едно престъпление, всяко от тях се отчита поотделно – в зависимост от изхода на делото, но престъплението се отчита само веднъж. За осъдено лице, което е извършило повече от едно престъпление, се отчита наложеното наказание по съвкупност.

За нуждите на регионалните сравнения, данните за престъпността се предлагат и във вид на териториално разпределение. В тази връзка се използват понятията:

- *Местоизвършване на престъплението* – за осъденото лице то се дефинира като мястото, където е извършено най-тежкото наказуемо престъпление или района, в който са извършени престъпните действия;

- *Извършени престъпления в чужбина* – те се включват в общия брой на престъпленията, ако са подсъдни на съдилищата в Република България.

Жертви на престъпления са всички физически лица, които в резултат на противоправното деяние са претърпели физическо, душевно или емоционално страдание или вреди (вкл. икономически). Тук се включват и членовете на семейството на лице, претърпели вреди в резултат на неговата смърт като последица от извършено престъпление.

Специфично направление на статистическото изследване на престъпността е изучаването на **противообществените прояви на малолетните и непълнолетните** поради тяхната висока обществена значимост. Получените резултати са обективна основа за набеязване на ефективни мерки за превенция на детската престъпност.

Статистическите съвкупности, обект на изучаване, са на противообществени прояви и на техните извършители. Използват се следните основни дефиниции:

- *Малолетно лице* е лице на възраст от 8 до 14 навършени години;
- *Непълнолетно лице* е лице на възраст от 14 до 18 навършени години;

- *Противообществена проява* е общественоопасно или противоправно деяние или такова, което противоречи на морала и добрите нрави.

- *Възпитателна мярка* е мярка за възпитателно въздействие, алтернативна на наказание. Тя се прилага спрямо малолетен или непълнолетен, извършил противообществена проява или спрямо непълнолетен, освободен от наказателна отговорност поради това, че е извършил престъпление, не представляващо голяма обществена опасност;

- *Социално-педагогически интернати и Възпитателни училища интернати* са държавни училища, в които се настаняват малолетни над

8-годишна възраст и непълнолетни, които са извършили противообществени прояви. Настаняването в тях е вид възпитателна мярка;

- *Лица, които заместват родителите*, са настойниците, попечителите и лицата, които се грижат и възпитават малолетния и непълнолетния.

Изясняването на същността на престъпността като масово явление е необходимо условие за подбора на методи и подходящи показатели при статистическото ѝ изследване. Важно значение за идентифициране на проблемите на информационното осигуряване на статистическия анализ има дефинирането на използваните основни понятия. Това е и основата за разкриване на причинно-следствени връзки, свързани с престъпността, за коректна интерпретация на оценките, получени в резултат на статистическия ѝ анализ.

II. Проблеми на информационното осигуряване на статистическото изучаване на престъпността

Източници на данни за престъпността са структурни звена на Министерството на вътрешните работи, Националната следствена служба, Прокуратурата на Република България, Министерството на отбраната, Агенция „Митници“, Държавната агенция за национална сигурност, Специализирания наказателен съд и съдилищата на територията на страната. Като органи на статистиката, определени чрез Закона за статистиката, те работят под общото методическо ръководство на НСИ. Чрез текущата статистическа отчетност, посредством изчерпателни наблюдения, се събират първични данни, с което се осигурява непрекъснат поток от информация.

Преглед на информационното осигуряване на статистическите изследвания на конкретни видове престъпност е извършен от Белова (2013), Безлов и др. (2011), Троянов (2011) и други. Освен детайлното описание на статистическото наблюдение в Полицията, Прокуратурата, Съда, Националната следствена служба, местата за лишаване от свобода и др. институции, имащи отношение към престъпността, Бояджиева (2007) изтъква редица преимущества и слаби страни на процедурите по събиране на данните, както и способността, предоставяната информация да дава възможност за задълбочен анализ на това асоциално явление.

Преки последици за жертвите на престъпления и обществото като цяло имат престъпленията от общ характер. Затова, според нас, специално внимание следва да се обърне на полицейската и съдебната статистика като източници на информация за този вид престъпления.

Чрез структурите на МВР се осъществява **полицейската статистика**, която предоставя данни за заявената, регистрираната и разкритата престъпност. Обхващат се общественоопасните деяния, извършени виновно и обявени от закона за наказуеми, ако за тях е постъпил заявителски материал. Отчитането на престъпленията е по местоизвършването им и към момента на тяхното заявяване, независимо от това кога са извършени и дали е известен извършителят. Полицейската статистика не покрива всички престъпления, описани в Наказателния кодекс. От нея са изключени престъпленията против Република България и нейната отбранителна способност, военните престъпления и тези против мира и човечеството.

Събирането на данни се извършва чрез **нормативно регламентирано текущо (ежедневно) наблюдение**, което има **задължителен характер**. Трябва да се има предвид, че полицейската статистика предоставя изчерпателни данни само относно престъпленията, за които в полицията е постъпила информация. Използват се следните статистически формуляри:

- ✓ „Съобщение за извършено престъпление“;
- ✓ „Съобщение за установен извършител на престъпление“;
- ✓ „Карта на пострадало физическо лице“;
- ✓ „Карта на пострадало юридическо лице“.

Данните за статистическото изучаване на престъпността в България, **предоставяни от НСИ**, са резултат от наблюдения, организирани в четири направления:

- Регистрирана престъпност;
- Престъпления, обвиняеми и осъдени лица;
- Лица в местата за лишаване от свобода;
- Противообществени прояви и престъпления на малолетните и непълнолетните.

Данните за **регистрираната престъпност** се получават чрез териториалните поделения на МВР, които са *обект на наблюдението*. *Единици на наблюдение* са регистрираните криминални и разкритите икономически престъпления и установените извършители (обвиняеми лица до 2011 г.) на престъпления. Освен във вид на динамични редове, данните за установените извършители на криминални и икономически престъпления се представят по признаците пол и възраст.

Информацията за **престъпленията, обвиняемите и осъдените лица** е резултат от изчерпателно наблюдение на статистическата съвкупност, която обхваща съдилищата на територията на Република България. *Обект на наблюдение* е дейността на районните и окръжните съдилища

по наказателните дела от общ, частен и административен характер, на военните съдилища и Специализирания наказателен съд, т.е. наказаната престъпност. *Единица на наблюдение* са престъпленията, завършили с осъждане, и осъдените лица с влезли в сила присъди. Събирането на данни се извършва чрез следните статистически формуляри, попълвани от органите на досъдебното и съдебното производство:

- ✓ „Карта за обвиняемо лице (1-СС)“,
- ✓ „Карта за непълнолетно обвиняемо лице (1-ССА)“.

Престъпленията са представени по видове (съгласно Наказателния кодекс), по изход на делата, по година на извършване, по вид и размер на наложените наказания. Информацията за лицата, извършили престъпление, се дава по брой осъдени лица, по брой обвиняеми лица, по брой извършители, по брой извършени престъпления, по пол, по възраст, по образование, по икономическа активност.

Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ към Министерството на правосъдието е източник на данните за **лицата в местата за лишаване от свобода**. *Обект на наблюдение* са местата за лишаване от свобода и следствените арести. *Единици на наблюдението* са обвиняемите, подсъдимите и осъдените лица в местата за лишаване от свобода и следствените арести. Информацията във вид на динамични редове се предоставя в „Статистически годишник“ по признаците наложени наказания, пол, гражданство.

Данните за **противообществените прояви и престъпления на малолетните и непълнолетните** се предоставят от местните комисии за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните на територията на страната и структурни звена на Министерството на вътрешните работи, които са *обект на наблюдението*. *Единици на наблюдението* са малолетните и непълнолетните, извършители на противообществени прояви и престъпления. Събирането на данни се извършва чрез статистически формуляр „Отчет за дейността на местните комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните“, попълван от местните комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните на територията на страната с участието на представители на структурните звена на Министерството на вътрешните работи.

Обществуващите деяния са представени по видове (противообществени прояви, престъпления и административни нарушения) и по наложени възпитателни мерки. Информацията за малолетните и непълнолетните, извършители на деяния, се дава по възраст (8-13 г. и 14-17 г.), по пол и по брой преминали, водещи се или снети от отчет в детските педагогически стаи.

Промените в методиката на провежданите наблюдения се отразява върху съпоставимостта на данните за различни времеви периоди. Например до 1998 г. регистрираните престъпления се отчитат от полицейската статистика при започване на полицейска проверка по случая, а след 1998 г. – след приключването ѝ.

За представяне на данните са използвани групировки по различни признаци. Част от групировките са прости (по един признак) – брой престъпления по изход на делата; брой на осъдените лица по възраст; малолетни и непълнолетни лица, водени на отчет в детските педагогически стаи; и др. В повечето случаи са използвани сложни групировки (по няколко признака), например: престъпления по глави от наказателния кодекс и някои видове престъпления и по изход на делата; осъдени лица по глави от наказателния кодекс и икономическа активност; осъдени лица по брой на извършените престъпления, пол и възраст; малолетни и непълнолетни лица, извършители на престъпления по видове престъпления, по пол и по възраст; и др.

Всички данни се предлагат и в регионален разрез – по статистически зони, по статистически райони и по области. За престъпленията има възможност за показване местоизвършването на престъплението.

От 2013 г. към Администрацията на главния прокурор функционира Единна информационна система за противодействие на престъпността (ЕИСПП), която съдържа данни за престъпленията, завършили с осъждане, и за осъдените лица – от момента на извършването на престъплението до изтърпяване на наложеното наказание. Чрез системата в реално време са свързани всички институции, ангажирани в борбата с престъпността – органите на съдебната власт, министерствата на правосъдието, на вътрешните работи, на отбраната, на финансите. Заедно с реализирането на прякото си предназначение, това интегриране на информационните източници в ЕИСПП дава възможност, до НСИ да достига достоверна информация за регистрираната престъпност.

Разширяващите се процеси на глобализация позволяват и налагат извършването на международни сравнения за престъпността, данни за които са налични благодарение на принадлежността на България към европейската статистическа система. НСИ предлага информация за броя на престъпленията, регистрирани от полицията, и за броя на лицата в местата за лишаване от свобода – общо и на 100 хил. души от населението (Правосъдие и престъпност).

Освен изчерпателните наблюдения, за статистическите изследвания на престъпността се набира информация чрез специално организирани извадкови наблюдения, провеждани от научни организации, социо-

логически агенции и др. структури. В много случаи при подобни изследвания, освен количествената информация за обема на престъпността, е възможно чрез получените данни да се идентифицират фактори и да се разкрият причинно-следствени връзки.

В по-ново време източник на информация за престъпността са т. нар. виктимизационни изследвания (изследвания на жертвите на престъпността). Първите подобни изследвания в България са осъществени през 90-те години на ХХ век. Обикновено са тематични, по конкретни проблеми. От 2002 г. Центърът за изследване на демокрацията извършва “Национално изследване на престъпността“ (НИП). То е представително социологическо изследване сред граждани на възраст на 15 и повече години по методика, съобразена с разработени и приети от ООН документи. Извадката съдържа между 1500 и 3000 домакинства. Този размер позволява да се анализират последиците и от по-слабо разпространените престъпления, както и да се извършват регионални сравнения. Чрез НИП се събира информация за престъпления, нерегистрирани или незааявени в полицията, на които респондентите са станали жертви през последните 5 години, през предходната или текущата година. Има възможност за изследване и на социално-демографски признаци на жертвите (образование, доход).

При първите изследвания връзката с респондентите се осъществява в домовете им, а данните се получават по метода лице в лице чрез персонализирани стандартни интервюта. С цел осигуряване на надеждна информация за латентната престъпност се гарантира анонимност на респондентите. През 2012 г. започва използването на телефонни интервюта. От 2013 г. това е единственият метод за връзка с респондентите, тъй като той позволява да се получават по-качествени демографски данни и по-малко респонденти се отказват от участие, което способства за намаляване равнището на латентност на престъпността.

Събира се информация както за регистрираните от полицията престъпления, така и за престъпленията, недокладвани от жертвите. Изследват се само престъпления, отнасящи се към групите „престъпления против собствеността“ и „престъпления срещу личността“, към които обществото е особено чувствително. Значението на виктимизационните изследвания е във възможността да се наблюдава латентната престъпност.

Резултатите от извадковите и други специални изследвания на престъпността имат много ограничено приложение, тъй като най-често се представят и използват само от организациите, които ги провеждат. Налични са официални данни от НСИ само за пострадалите от престъпления малолетни и непълнолетни лица – по възраст и по видове престъпления.

Извършеният преглед на информационното осигуряване на статистическото изучаване на престъпността е основание да се открият **проблеми** в две насоки – съдържателна и организационна. От *съдържателна гледна точка* са налице несъответствия в данните, предоставяни от различни органи, свързани със събирането и обработването на първичните данни – полицейска статистика, съдебна статистика, НСИ. Например броят на регистрираните и разкритите престъпления се отчита от полицейската статистика. В същото време данните за престъпленията, предоставяни от НСИ, са получени след обработка на информация от съдилищата в страната (районни, окръжни и военни) по наказателните дела. Това е причина за нееднаквост в достъпните до потребителя данни, т.е. невъзможно е да се правят сравнения и анализи при използването на данни от различни информационни масиви.

В *организационно отношение* не трябва да се пренебрегват ограниченията в достъпа до информация, най-често с обяснение за конфиденциалност. По тази причина много често предоставяните публично официални данни са агрегирани, което не позволява задълбочен и многостранен анализ на престъпността. В други случаи, по политически причини, информацията се изкривява, с цел да се докаже позитивното развитие на социално-икономическите процеси. Необходимо е да се отчете и фактът, че по различни причини не се съобщава за престъпления от страна на пострадалите, поради което е невъзможно, те да бъдат регистрирани.

Данните за престъпността, постъпващи от различните информационни източници, позволяват провеждане на статистически анализ на престъпността в три основни направления: на състоянието, на динамиката, на факторната обусловеност.

Статистическият анализ на **състоянието** на престъпността представлява анализ в статика, чрез което се изследват равнището и интензивността на престъпните деяния. Това е възможно с използването на абсолютни, относителни и средни величини. Статистическият анализ на структурата на престъпността позволява да се отрази вътрешното съдържание на престъпността, съотношението между отделните ѝ съставни части. Този анализ може да се проведе в няколко посоки. От една страна, има възможност да се изследва структурата на престъпленията по редица признаци, които водят до различни групировки на престъпленията. По този начин се получават т.нар. *предметни структури*. От друга страна, при изследване структурата на извършителите на престъпления по социално-демографски признаци се формират личностни структури. При обособяване на групите по териториален признак се получава *терито-*

риална структура. Задълбочаване на структурния анализ може да се извърши чрез измерване на различия между структури, получени по различни признаци.

Със статистически анализ на **динамиката** на престъпността се изследват промените в развитието на престъпността – както в равнището, така и в структурата ѝ. Анализът може да се извърши чрез използване на описателните показатели на развитието, чрез моделиране на тенденцията в развитието или изследване на сезонните колебания. Значенията на темповете на прираст за динамиката на престъпленията формират т.нар. „прагове на престъпността“. За оценка на силата на настъпилите във времето изменения според значенията на темповете на прираст може да се използва следната скала: *относителна устойчивост* – до 5%, *умерено изменение* (нарастване или намаляване) – между 5% и 15%, *ускорено нарастване* или намаляване – между 15% и 25%, *интензивен ръст* или спад – над 25%. Настъпилите структурни изменения могат да се изследват чрез подходящи показатели за тяхното измерване – линейни и квадратични коефициенти на структурните изменения, интегрален коефициент на структурните изменения и др.

Изследването на **факторната обусловеност** на престъпността е важен аспект на статистическото изследване. Резултатите от анализа са полезни за разработване на мерки за превенция на престъпността, от една страна, и от друга – за неутрализиране на неблагоприятните последствия от извършените престъпления, които се отразяват както на жертвите, така и на икономиката. Най-често се използват класически методи: дисперсионен анализ за проверка значимостта на връзката между разглеждано явление и престъпността; корелационен анализ за измерване силата на зависимостта чрез прилагане на параметрични или непараметрични методи според възможностите за скалиране на признаците; построяване на регресионен модел; индексен анализ за изследване на факторните влияния. Възможно е прилагането на някои специфични методи. Например за изследване на връзката между престъпността и фактори, описвани с категориални променливи, се използват мултикатегорийни логистични модели (Жекова, 2012, с. 352).

Налице са трудности, свързани с използването на методите за **международни сравнения** при анализа на престъпността чрез официални данни. Основното препятствие се дължи на различията в правните дефиниции и методологията на полицейските статистики в различните държави, дори и в ЕС. В същото време не може да се пренебрегне и фактът, че темата е деликатна и в политически аспект. Счита се, че резултатите от виктимизационните изследвания са надежден инструмент за

оценка на състоянието и тенденциите в престъпността както в национален, така и в международен аспект. Решения за някои методологически проблеми при международните сравнения на престъпността са предложени от Димитров (2014).

III. Система от статистически показатели за характеризирани на регистрираната престъпност

При статистическото изучаване на престъпността се използват универсални методологични подходи, разработени от статистическата теория. Специфичният предмет и обект на изследване предполагат наличието на особености при тяхното прилагане. Като сложно асоциално явление успешното характеризирани на престъпността е възможно чрез използването на система от показатели, които изпълняват определени **функции**:

- Познавателна – за описване на състоянието и изясняване на същността, за прогнозиране;
- Управленска – за предприемането на ефективни мерки за превенция и противодействие;
- Стимулираща – с цел подобряване работата на органи и институции, ангажирани в борбата с престъпността и др.

Особеностите на статистическите съвкупности, характеризиращи престъпността – на престъпленията и на извършителите на престъпления, обуславят необходимостта от разработване на съответни показатели. При конструирането им се използват абсолютни, относителни и средни величини. Приетите в статистическата практика показатели могат да се обединят в **система** ((Ангелова, 2009, стр. 192), (Жекова, 2012, стр. 342)), в рамките на която да се обособят три групи.

Количествената оценка на състоянието на престъпността се извършва чрез **абсолютните показатели за престъпността** – „брой престъпления“, „брой извършители на престъпления“ в няколко аспекта. Установяват се:

- общ брой престъпления;
- общ брой престъпления, завършили с осъждане;
- общ брой обвиняеми лица;
- общ брой осъдени лица.

Оценка за състоянието на престъпността може да се получи чрез изчисляването на средни величини по конкретни признаци. Например средна възраст на лицата, извършили престъпление – общо, по видове престъпления, по изход на делата.

Показателите за структурата на престъпността позволяват изследването ѝ от гледна точка на престъпленията и от гледна точка на извършителите на престъпни деяния.

Показатели за структурата на престъпленията. Получените структури са резултат от разделянето на съвкупността на престъпленията на групи по различни признаци.

Според **насочеността/обекта на престъпното деяние** групите се формират по глави от Наказателния кодекс:

- престъпления против Републиката;
- престъпления против личността;
- престъпления против правата на гражданите;
- престъпления против брака, семейството и младежта;
- престъпления против собствеността;
- престъпления против стопанството;
- престъпления против финансовата, данъчната и осигурителната система;
- престъпления против дейността на държавни органи, обществени организации и лица, изпълняващи публични функции;
- документни престъпления;
- компютърни престъпления;
- престъпления против реда и общественото спокойствие;
- общоопасни престъпления;
- престъпления против отбранителната способност на Републиката, против информацията, представляваща държавна тайна и против чуждестранната класифицирана информация;
- военни престъпления.

Структурата, която се формира по признака **изход на наказателните дела**, се състои от следните групи:

- престъпления, завършили с осъждане;
- престъпления, завършили с условно осъждане;
- престъпления, завършили с оправдаване;
- престъпления, завършили с прекратяване;
- престъпления, завършили с освобождаване от наказание.
- Според **броя на извършителите** престъпленията, завършили с осъждане, са разделени в следните групи: извършени от едно лице; извършени от две лица; извършени от три и повече лица.

Показатели за структурата на извършителите на престъпления.

Различните структури се получават в резултат на групиране по социално-демографски или наказателно-правни признаци:

По **пол** се образуват две групи осъдени лица: осъдени мъже и осъдени жени.

Възрастовата структура на осъдените лица има 6 групи, формирани по признака **възраст**:

- от 14 до 17 г.;
- от 18 до 29 г.;
- от 30 до 39 г.;
- от 40 до 49 г.;
- от 50 до 59 г.;
- на 60 и повече години.

Формират се четири групи на осъдените лица според признака **гражданство**: с българско гражданство, с българско и друго гражданство, с друго гражданство, без гражданство.

Според **изхода на делата** обвиняемите лица са разделени в следните групи:

- обвиняеми лица, чиито дела са завършили с осъждане;
- обвиняеми лица, чиито дела са завършили с условно осъждане;
- обвиняеми лица, чиито дела са завършили с оправдаване;
- обвиняеми лица, чиито дела са завършили с прекратяване;
- обвиняеми лица, чиито дела са завършили с освобождаване от наказание.

Видът на **наложеното наказание** формира структурата на осъдените лица, която се състои от следните групи:

- осъдени на лишаване от свобода;
- осъдени на доживотен затвор;
- осъдени на доживотен затвор без замяна;
- осъдени на глоба;
- осъдени на пробация;
- осъдени на друго наказание.

По признака **продължителност на наказанието** „лишаване от свобода“ на осъдените лица се разграничават следните групи:

- до 6 месеца;
- от 6 месеца до 1 година;
- от 1 до 3 години;
- от 3 до 4 години;
- от 4 до 5 години;
- от 5 до 10 години;
- от 10 до 15 години;
- от 15 до 20 години;
- от 20 до 30 години.

Осъдените лица са разпределени в три групи според **броя на престъпленията**, за които са осъдени: за 1 престъпление, за 2 престъпления, за 3 и повече престъпления.

С комбиниране на различни признаци се образуват двумерни структури на престъпленията и на осъдените лица, например:

1) престъпления по вид според глави от Наказателния кодекс и изход на делата;

2) престъпления по вид според глави от Наказателния кодекс и брой извършители;

3) осъдени лица по вид на престъплението според глави от Наказателния кодекс и възраст;

4) осъдени лица по вид на престъплението според глави от Наказателния кодекс и пол;

5) осъдени лица по вид на престъплението според глави от Наказателния кодекс и възраст;

6) осъдени лица по вид на престъплението според глави от Наказателния кодекс и наложеното наказание;

7) осъдени лица по вид на престъплението според глави от Наказателния кодекс и брой на извършените престъпления.

Изучаването на структурата на престъпността има многоаспектно значение. Изследването на структурната динамика е предпоставка да се оцени ефективността от предприетите действия на органите, отговорни за превенцията на престъпността. Резултатите от анализа на регионалната структура на престъпността предлагат възможност за предприемане на адекватни действия по пренасочване на физическа сила и финансови средства за противодействие в районите с високо равнище на престъпност. Изследването на възрастовата структура на извършителите на престъпни деяния дава възможност за установяване на рисковите групи. Определянето на възрастовата група с най-голям относителен дял сред осъдените лица е полезно във връзка с необходимостта, към този контингент от населението да се насочат действията както за превенция на престъпността, така също за превъзпитание и ресоциализиране на осъдените лица.

По своята същност **показателите за интензивност на престъпността** са интензивни относителни величини и са предназначени за характеризиране на разпространението и проявлението на престъпността. Това се осъществява, като при конструирането им се използват данни за всяка от двете основни съвкупности при статистическото изучаване – брой на престъпленията и брой на лицата, които са ги извършили. Като относителни величини те предлагат по-обективна характеристика на състоянието на престъпността отколкото участващите при изчисляването им абсолютни показатели. Използват се следните показатели за оценка на интензивността на престъпността:

• **Коефициент на престъпност** – характеризира разпространението на регистрираната престъпност сред населението. Той е показател за явната престъпност. Може да се разглежда като мярка на въздействието на престъпността върху населението. Изчислява се в два варианта – общ и частен:

$$K_{\text{прест.общ}} = \frac{\text{Брой регистрирани престъпления}}{\text{Средногодишен брой население}} \cdot 100000;$$

$$K_{\text{прест.частен}} = \frac{\text{Брой регистрирани престъпления от даден вид}}{\text{Средногодишен брой население}} \cdot 100000.$$

Като частен коефициент може да се изчислява и по териториален признак, напр. по статистически райони (NUTS2) или по области (NUTS3) – общо и по видове престъпления. В такива случаи значенията на коефициента е необходимо да се тълкуват внимателно, ако се отнасят за периоди с възможно влияние на сезонни фактори. Обобщена оценка за равнището на престъпност дава т.нар. „своден индекс на престъпността“, който е средна аритметична претеглена величина от индивидуалните коефициенти на престъпност. За тегла се използват оценки за тежестта на престъпленията.

• **Коефициент на криминална активност** – характеризира дела на регистрираната и наказана престъпност на 100 хил. души от наказателноотговорното население (на 14 и повече години). По същество това са специфични интензивни относителни величини, тъй като се изчисляват по отношение на съвкупността–среда, която поражда резултата. По този начин се измерва степента, в която престъпното поведение е присъщо за наказателноотговорното население. Изчислява се в два варианта – общ и частен:

$$K_{\text{крим.акт.общ}} = \frac{\text{Брой осъдени лица, извършили престъпления}}{\text{Средногодишен брой на наказателноотговорно население}} \cdot 100000.$$

За конструирането на частния коефициент на криминална активност могат да се формират групи от населението по различни признаци – пол, образование, местоживееене, икономическа активност и др.

$$K_{\text{крим. акт. частен}} = \frac{\text{Брой осъдени лица от дадена група население извършил престъпления}}{\text{Средногодишен брой на наказателв – отговорно население от същата група}} \cdot 100000.$$

Изчислени по области (NUTS3), значенията на показателя позволяват ранжиране на териториалните единици по ниво на криминогенност. Например може да се използва 5-степенна скала – много ниско, ниско, средно, високо, много високо, като средното ниво се определя от значението на показателя общо за страната.

НСИ предоставя на потребителите изчислените значения на коефициента на криминална активност. Данните се предлагат общо и по пол, във вид на динамични редове.

- **Коефициент на разкриваемост на престъпленията** – измерва ефективността на работата на полицейските органи:

$$K_{\text{разкр.}} = \frac{\text{Брой разкрит престъпления}}{\text{Брой регистрирани престъпления}}.$$

И за този коефициент има вариант да се изчислява по видове престъпления (като частен). Значенията му са между 0 и 1. Оценката за работата на полицейските органи е положителна, когато стойността на показателя е по-близо до 1.

- **Коефициент на наказана престъпност** – измерва ефективността на работата на съдебните органи:

$$K_{\text{наказана прест.}} = \frac{\text{Брой престъпления, завършил осъждане}}{\text{Брой разкрит престъпления}}.$$

Изчислява се общо и по видове престъпления. Значенията на коефициента са между 0 и 1. Колкото стойността на показателя е по-близо до 1, толкова по-ефективна е дейността на съдебните органи.

- **Коефициент на съдимост** – може да се приеме за комплексен показател за оценка на наказаната престъпност:

$$K_{\text{съдимост}} = \frac{\text{Брой осъдени присъдени в сила през годината}}{\text{Средногодишен брой на наказателв – отговорно население}} \cdot 100000.$$

Поради различията в полововъзрастовите структури на населението и на осъдените лица, коректно е коефициентът да се изчислява по групи престъпления – средни или тежки, по признаците пол и възраст.

- **Криминогенен потенциал на населението** – характеризира степента на засягане от престъпността на различните социално-демографски групи от населението, общо и по видове престъпност:

$$K_{\text{крим.потенц.}} = \frac{\text{Относителна дял на лицата от дадена група извършили престъпления}}{\text{Относителна дял на населението от същата група}}.$$

Значение на коефициента, по-голямо от 1, показва повишена криминогенност на населението от съответната група, а при значение, по-малко от 1 – криминогенният потенциал на населението е понижен. Този коефициент може да се тълкува и като показател за чувствителност към престъпността. Полезно за оценяване на състоянието и предприемане на мерки за превенция на престъпността е изчисляването му по различни социално-демографски признаци – пол, възраст (непълнолетни, младежи), социален статус, местоживееене, образование, икономическа активност.

- **„Хронометър“ на престъпността** – представлява показател за честотата на случване на престъпленията. Теоретична основа са относителните величини на координация. Може да се изчислява по групи престъпления. Използва се най-често за характеризирание на последиците от пътно-транспортните произшествия, кражби и др. „леки“ престъпления. Например частното между броя на часовете в една година и броя на откраднатите леки автомобили показва на колко часа средно се краде по един автомобил.

Представената система от статистически показатели за характеризирание на регистрираната престъпност може да бъде прецизирана и допълвана. Например удачно е, коефициентът на престъпност да се изчислява не само като генерална, но и като специфична интензивна относителна величина, отчитайки факта, че наказателна отговорност се носи от лица на възраст 14 и повече години. Като антисоциално явление престъпността причинява материални щети на обществото, а борбата с нея генерира разходи за ангажираните с противодействие институции. Прилагането на показатели за определяне „цената“ на престъпността е възможност да се повиши точността на заключенията за негативните последици от това негативно явление върху обществото и за ефективността от действията на правоохранителните и правораздавателните

органи, призвани да защитят интересите на отделните граждани и на държавата.

IV. Статистически показатели за характеризиране на латентната престъпност

Латентната престъпност се формира от незаявените, неотчетените и неустановените престъпления, които имат различен методологичен произход. Първите са резултат от лично, субективно решение на жертвите на престъпления, мотивите за което могат да са разнообразни (субективни или обективни). Въпреки преодоляване на нежеланието на жертвите за докладване в полицията, т.нар. полицейски филтри са причина, част от престъпленията да не се отчитат от полицейската статистика. Извън регистрираните престъпления остават и тези, на които не е установен извършител (Энциклопедия статистических терминов. Демографическая и социальная статистика, т. 8., 2011, р. 383).

Изследването на латентната престъпност има значение за повишаване способността на държавните органи да противодействат на престъпността. Голям е относителният дял на този вид престъпност – около 50% от фактическите престъпления не се докладват в полицията и едва около 20% от престъпленията в действителност се регистрират (Динамика на конвенционалната престъпност 2014 - 2015 г.). Това създава чувство за недосегаемост и ненаказаност у извършителите на престъпления, което, от своя страна, ги подтиква към извършване на по-тежки престъпления, със значителни последици за отделните граждани или обществото.

Мащабите на скритата престъпност могат да се характеризират чрез **коефициента на латентност на престъпленията**. Чрез него се определя в каква степен остава скрито реалното състояние на престъпността:

$$K_{\text{разкр.}} = \frac{\text{Брой фактически престъпления}}{\text{Брой регистрирани престъпления}}$$

Освен като общ показателят може да се изчисли и като частен – по видове престъпления. Колкото повече значенията на коефициента са по-големи от 1, толкова по-високо е равнището на латентната престъпност. Естествено е, за отделните видове престъпления да се наблюдават различия в значенията на показателя. Те са обективно основание, усилията на компетентните органи, занимаващи се с разкриването на престъпления,

да се насочат към групите с най-големи значения на коефициента на латентност.

Готовността на жертвите на престъпните деяния да докладват за тях, зависи от сериозността на престъплението или отражението му върху честта и достойнството на личността, от отзивчивостта на полицията (състоянието на отношенията между гражданите и полицията) и от оценката на гражданите за ефикасността на действията на правоприлагащите органи. Следователно статистиката не е в състояние да отчете реалния брой на престъпленията, резултат на което е наличието на латентната престъпност. Това налага търсенето на алтернативни начини за измерване на реалното равнище на престъпността. Приблизителна оценка може да се получи чрез мнението на експерти. Вариант е провеждането на репрезентативни наблюдения – на населението, на жертвите на престъпления, на осъдените за престъпления, на излежаващите присъди и др. В България са се наложили т.нар. виктимизационни изследвания. Чрез тях данните за извършените престъпления и последствията им върху личността се получават косвено – чрез информацията, която дават жертвите на престъпните деяния.

Предмет на наблюдение при виктимизационните изследвания са престъпленията срещу собствеността и срещу личността на физическите лица. Наблюдава се виктимизацията за 9 вида престъпления, разпределени в две групи – срещу личността и срещу домакинството:

- срещу собствеността – кражби на автомобили, кражби от автомобили, кражби на велосипеди, взломни кражби, опити за взломни кражби;

- срещу личността – грабежи, кражби на лично имущество/джебчийски кражби, сексуални престъпления, нападения/заплахи.

Основният показател за характеризиране на латентната престъпност е т.нар. **виктимизационен индекс**. Той представлява относителният дял на жертвите на престъпления от населението и се изчислява общо за страната. По своята същност показателят е разчленителна относителна величина на структура.

Детайлизирана оценка на виктимизацията се получава чрез *частните коефициенти на виктимизация*, изчислявани като:

- относителен дял на жертвите на престъпления срещу личността – отчитат се престъпленията, случили се директно на респондента;

- относителен дял на жертвите на престъпления срещу домакинството – обхващат се престъпления, отразяващи се върху цялото домакинство на респондента.

За някои от престъпленията биха могли да се изчисляват и нетни коефициенти на виктимизация. Например за кражбите на автомобили и от автомобили виктимизационният индекс, изчислен от съвкупността на населението, е брутна оценка на престъпността от този вид. Когато съвкупност–среда е съвкупността на собствениците на автомобили, се получава нетен виктимизационен индекс.

Индексът на докладване в полицията е показател за оценяване на доверието, което жертвите на престъпни деяния имат към правоохранителните органи. Той се дефинира като относителен дял на жертвите на престъпления, които докладват за тях в полицията. Показателят може да се изчислява както общо, така и по видове престъпления. За отделните видове престъпления се получават значения, които понякога се различават съществено помежду си – за кражба на автомобил и нападение/заплаха равнището на докладване е високо; ниско е за кражби от автомобили и от домовете.

Структурата на причините, поради които жертвите не съобщават на полицията за престъпления, се формира от следните групи:

- ✓ престъплението не се счита за сериозно и загубите са малки;
- ✓ жертвата решава да се справи сама с престъплението или познава извършителя;
- ✓ жертвата решава, че не е нужна полиция;
- ✓ вместо към полицията жертвата се обръща към друга институция;
- ✓ жертвата смята, че полицията **не може** да направи нищо, тъй като няма доказателства;
- ✓ жертвата смята, че полицията **няма** да направи нищо;
- ✓ страх от отмъщение от извършителя;
- ✓ страх от полицията.

С включването на *социално-демографски признаци* става възможно формирането на различни структури за съвкупността от жертвите на престъпления. В резултат на това се получава социодемографски профил на виктимизацията. Използват се следните признаци:

- ✓ местоживеене – в 4 групи (гр. София, областен град, друг град, село);
- ✓ пол;
- ✓ възраст – в 3 групи (15-29 г., 30-59 г., 60 и повече г.);
- ✓ образователно равнище – 6 групи (без образование, с незавършено основно образование, с основно образование, със средно образование, с полувисше образование или колеж, с висше образование);
- ✓ доход на лице от домакинството – 6 групи, чиито граници се променят през годините, за да се отрази равнището на инфлация.

Задълбочаване на статистическия анализ на латентната престъпност се постига с изследване на нейната факторна обусловеност. Посредством измерване влиянието на различни икономически и социални фактори, както общо, така и по видове престъпления, може да се подпомогне превенцията на престъпността чрез разработване на подходящи мерки, насочени към уязвимите групи. Сnižаване на равнището на латентната престъпност е критерий за доверието на обществото в полицията и елемент от оценката за дейността ѝ.

V. Статистически показатели за характеризиране на противообществените прояви и престъпността на малолетните и непълнолетните лица

Специфичният обект на изследване налага специално внимание към използваните за целта показатели. И тук те могат да се разделят на три групи – за състоянието и структурата, за дейността на специализираните органи и за интензивността на явлението.

Значенията на *показателите за състоянието и структурата на противообществените прояви и престъпността на малолетните и непълнолетните лица* се представят по пол, по възраст (в две групи – 8-13 г. и 14-17 г.), по области и общини. Използват се и допълнителни признаци, съобразно спецификата на показателя. Включени са следните показатели:

- Малолетни и непълнолетни лица, водени на отчет в Детските педагогически стаи през годината – общо и заведени през текущата година;
- Малолетни и непълнолетни лица, снети от отчет в Детските педагогически стаи през годината – общо;
- Малолетни и непълнолетни лица, преминали през Детските педагогически стаи през годината – общо;
- Малолетни и непълнолетни лица, извършители на престъпления – общо и по вид на извършеното престъпление (убийство, телесна повреда, блудство, изнасилване, отвличане, унищожаване и повреждане на имущество, кражба, противозаконно отнемане на МПС, хулиганство, престъпления, свързани с наркотици и други);
- Малолетни и непълнолетни лица, пострадали от престъпления – общо и по вид на престъплението (убийство, телесна повреда, блудство, изнасилване, отвличане, кражба, грабеж, измама, изнудване, склоняване към просия, склоняване и принуждаване към проституция или към хомосексуални услуги, трафик на хора, детска порнография и други);

• Малолетни и непълнолетни лица с наложени възпитателни мерки – общо.

За *показателите за дейността на специализираните органи във връзка с противообществените прояви и престъпността на малолетните и непълнолетните лица* се прилага признакът „местоизвършване“ (по области и общини):

- Брой на образуваните възпитателни дела;
- Брой на решени възпитателни дела;
- Брой на прекратени възпитателни дела;
- Брой на наложени възпитателни мерки на малолетни и непълнолетни – по вид:
 - предупреждение;
 - задължаване да се извини на пострадалия;
 - задължения да участва в консултации, обучения и програми;
 - поставяне под възпитателен надзор на родителите или лицата, които ги заместват за полагане на засилени грижи;
 - поставяне под възпитателен надзор на обществен възпитател;
 - забрана да посещава определени места и заведения;
 - забрана на контакти и срещи с определени лица;
 - забрана да напуска настоящия си адрес;
 - задължаване на непълнолетния със свой труд да отстрани причинената вреда;
 - задължаване на непълнолетния да извърши определена работа в полза на обществото;
 - настаняване в социално-педагогически интернат;
 - предупреждения за настаняване във възпитателно училище–интернат с изпитателен срок до 6 месеца;
 - настаняване във възпитателно училище–интернат.

Показателят се представя общо за общественотоопасните деяния и по видове общественотоопасни деяния.

• Брой наложени възпитателни мерки на родителите или лицата, които ги заместват.

За *характеризиране интензивността на противообществените прояви и престъпността на малолетните и непълнолетните* се използват следните показатели:

• **Коефициент на престъпност на непълнолетното население** – характеризира дела на регистрираната престъпност на 100 души от непълнолетното население (на възраст 14–17 години):

$$K_{\text{прест.непълн.}} = \frac{\text{Брой извършени престъпления от непълнолетни лица}}{\text{Средногодишен брой непълнолетни лица}} \cdot 100;$$

• **Коефициент на криминална активност на непълнолетното население** – характеризира дела на наказаната престъпност на 100 души от непълнолетното население (на възраст 14–17 години):

$$K_{\text{крим.акт.непълн.}} = \frac{\text{Брой осъдени непълнолетни лица извършили престъпления}}{\text{Средногодишен брой непълнолетни лица}} \cdot 100.$$

НСИ предоставя данни за значенията на коефициента на криминална активност на непълнолетното население общо, по пол и по възраст във вид на динамични редове;

• **Коефициент на водени на отчет в детските педагогически стаи** – характеризира дела на регистрираните в детските педагогически стаи малолетни и непълнолетни лица на 100 хил. души от населението на възраст 8–17 г.:

$$K_{\text{отчетДПС}} = \frac{\text{Брой непълнолетни лица, водени на отчет в ДПС}}{\text{Средногодишен брой непълнолетни лица}} \cdot 100000.$$

Коефициентът може да се изчисли и като частен – поотделно за малолетните (8–13 г.) и за непълнолетните (14–17 г.).

Представената система от статистически показатели позволява да се оцени доколко дейността на специализираните органи съответства на състоянието и структурата на противообществените прояви на малолетните и непълнолетните лица. Навременното прилагане на подходящите възпитателни мерки показва доколко обществото проявява загриженост към уязвимите групи от подрастващите и работи за намаляване на детската престъпност.

Заклучение

Материалните загуби от престъпността – за обществото и за отделната личност, негативните ѝ морални и физически последици върху жертвите и пострадалите от престъпните деяния, определящото ѝ значение за съдбата на извършителите на престъпления са основание, непрекъснато да се търсят възможности за противодействие. За да са резултатни прилаганите мерки, е необходимо, отговорните институции, орга-

низации, ведомства да разполагат с достатъчна като количество и надеждна в качествено отношение информация, каквато може да се осигури чрез статистическото изучаване на явлението.

Изясняването на съдържанието на основните понятия е необходимо условие за определяне обхвата на отделните направления на статистиката на престъпността – полицейска, съдебна, на жертвите и т.н. Дефинирането на основните статистически съвкупности – на престъпленията, на извършителите на престъпления и на жертвите на престъпления, дава възможност да се представят особеностите на престъпността като масово явление. Разкриването на същността на престъпността като обект на статистическо изучаване е предпоставка за избора на показатели и методи за изследване.

Разрешаването на представените проблеми на информационното осигуряване на статистическото изследване на престъпността е път към осигуряването на съпоставими данни от различните източници. Достъпът до качествена информация и използването ѝ чрез прилагане на представената система от статистически показатели е предпоставка за получаването на обективна оценка както за състоянието и тенденциите на това явление със значими социални последици, така и за ефективността от работата на отговорните институции.

Намаляването на относителния дял на латентната престъпност е атестат за доверието на гражданите в правоохранителните органи и оценка за резултатността от работата на институциите и организациите, отговорни за запазване на реда и спокойствието в обществото. Представените статистически показатели са предназначени за косвено характеризиране на този тип престъпност – чрез жертвите на престъпните деяния.

Специалното внимание към противообществените прояви на малолетните и непълнолетните лица е породено от високата им обществена значимост и необходимостта от своевременно предприемане на превантивни действия спрямо рисковите групи от подрастващи. Специфичният обект на статистическото изследване се отразява на използваните статистически показатели за характеризиране на противообществените прояви и на дейността на специализираните органи.

Използването на потенциала на науката при вземането на управленски решения е необходимо, за да има положителни резултати в борбата с престъпността и да е възможно осъществяването на цялостна политика по превенция на престъпността. Освен че води до намаляването на престъпността, превенцията спомага да се формира и расте доверието към институциите, отговорни за сигурността и защитата на правата на гражданите и за отстояване интересите на обществото.

Използвани източници

- Recorded offences by offence category - police data.* (2017, may 16). Retrieved may 18, 2017, from eurostat: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
- Ангелова, П. (2009). *Социална статистика*. Свищов: АИ "Ценов".
- Безлов, Т. Г. (2005). *Тенденции на престъпността в България: полицейска статистика и виктимизационни изследвания*. София: Център за изследване на демокрацията.
- Безлов, Т., Гунев, Ф., Герганов, А. (2011). *Тенденции на престъпността в България 2000 - 2010*. София: Център за изследване на демокрацията. Изтеглено на 10 март 2017 г. от [file:///D:/NIP%202000-2010%20\(1\).pdf](file:///D:/NIP%202000-2010%20(1).pdf)
- Белова, Н. (2012). Криминологична характеристика на битовите убийства. София: http://www.nikk.mvr.bg/NR/rdonlyres/D73E321C-87FE-4A4D-98A2-0F77715D47D8/0/04_2013_tema_belova_BG_18.pdf. Изтеглено на 19 април 2017 г. от http://www.nikk.mvr.bg/NR/rdonlyres/102299A5-47C5-4709-BB6A-F21B54E9C11F/0/09_2012ubiistvabelova.pdf
- Белова, Н. (2013). Криминализация и виктимизация на лица на възраст 18–30 г. София: Научноизследователски институт по криминалистика и криминология при МВР. Изтеглено на 19 април 2017 г. от http://www.nikk.mvr.bg/NR/rdonlyres/D73E321C-87FE-4A4D-98A2-0F77715D47D8/0/04_2013_tema_belova_BG_18.pdf
- Бояджиева, Ю. (2005). *Полицейска криминална статистика*. София: НИКК - МВР.
- Бояджиева, Ю. (2007). Източници на информация за престъпността. *Трудове на Научноизследователския институт по криминалистика и криминология, XXVIII*, 65-107.
- Димитров, Д. (2014). Статистически измерители, класификация и международни сравнения на престъпността. От Ц. Д. Цветков, *Съвременен инструментариум за оценяване на сигурността - анализ на световния и европейския опит* (стр. 23-30). София: Издателски комплекс - УНСС.
- Динамика на конвенционалната престъпност 2014 – 2015 г. (н.д.). *CSD Policy Brief No. 56*. София: Център за изследване на демокрацията. Изтеглено на 20 април 2017 г. от <http://www.csd.bg/artShowbg.php?id=17451>
- Долгова, А. (Ред.). (2005). *Криминология. Учебник для вузов*. Москва: Издательство НОРМА.

- Жекова, С. (2012). *Социална статистика*. Варна: "Наука и икономика".
- Наказателен кодекс*. (1968 май 1968 г.). Изтеглено на 20 април 2017 г. от <http://lex.bg/laws/ldoc/1589654529>
- Национално изследване на престъпността*. (н.д.). Изтеглено на 10 март 2017 г. от Център за изследване на демокрацията: <http://www.csd.bg/?id=1467>
- Полицейска статистика 2016 г.* (2016). Изтеглено на 17 април 2017 г. от Министерство на вътрешните работи: http://www.mvr.bg/Plani-rane_otchetnost/Statistika/Police_statistika.htm
- Правосъдие и престъпност*. (н.д.). Свалено от Национален статистически институт: <http://www.nsi.bg/node/3713>
- Престъпления и осъдени лица*. (2016). София: НСИ.
- Престъпления, обвиняеми и осъдени лица. Методология*. (н.д.). Изтеглено на 10 март 2017 г. от Национален статистически институт: www.nsi.bg
- Противообществени прояви и престъпления на малолетните и непълнолетните. Методология*. (н.д.). Изтеглено на 10 март 2017 г. от Национален статистически институт: www.nsi.bg
- Станков, Б. (2003). *Криминология. Теоретични основи*. Варна: ВСУ "Черноризец Храбър".
- Статистически годишник*. (2015). София: НСИ.
- Стратегия за превенция на престъпността (2012 – 2020)*. (25 април 2012 г.). Изтеглено на 3 май 2017 г. от Министерство на вътрешните работи: https://www.mvr.bg/NR/rdonlyres/B99D9AA8-10CB-4F9C-947B-BF8A643E8AB0/0/Strategy_Prevention_20122020.pdf
- Съдебна статистика*. (н.д.). Изтеглено на 10 март 2017 г. от Висш съдебен съвет: <http://www.vss.justice.bg/page/view/1082>
- Троянов, Т. (2011). *Полицейска статистика на престъпленията с дискриминационен елемент*. Изтеглено на 03 май 2017 г. от Фондация за развитие на правосъдието: <http://www.justicedevelopment.org/index.php/docs/show/diskriminatsiya-i-antidiskriminatsionno-pravo.html>
- Энциклопедия статистических терминов. Демографическая и социальная статистика, т. 8*. (2011). Изтеглено на 27 май 2017 г. от Федеральная служба государственной статистики: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/rosstat/stbook11/tom5.pdf

ИНФОРМАЦИОННИ АСПЕКТИ НА СТАТИСТИЧЕСКИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ПРЕСТЪПНОСТТА

Гл. ас. д-р **Маргарита Шопова**

Резюме: Престъпността е явление с висока социална цена и застрашава както нормалното функциониране на обществото, така и личната неприкосновеност, собствеността, честта и достойнството на гражданите. В студията се представят основни аспекти на статистическото изследване на престъпността. Изяснена е същността на престъпността като обект на статистическо изучаване. Представени са основните източници на данни и някои проблеми на информационното осигуряване. Описана е системата от статистически показатели за характеризиране на регистрираната престъпност. Изяснени са възможностите за статистическо изследване на латентната престъпност. Разгледани са особености при статистическото изследване на противообществените прояви на малолетните и непълнолетните лица.

Ключови думи: престъпност, регистрирана престъпност, наказана престъпност, латентна престъпност, противообществени прояви на малолетните и непълнолетните лица.

JEL: C10, K14.

INFORMATION ASPECTS OF THE STATISTICAL STUDY OF CRIME

Chief Assist. Prof. Margarita Shopova, Ph.D.

Abstract: Crime is a phenomenon that has a high cost for society and seriously threatens the normal development of society as well as personal inviolability, the property, honour and dignity of citizens. This paper presents some basic aspects of the statistical study of crime. It explains the nature of crime as an object of statistical study. The major sources of information are discussed together with the problems of information provision. The system of statistical indicators is described in detail as a way of characterizing registered crime. The possibilities for the statistical study of latent crime are clarified and some characteristics when analyzing the antisocial behaviour of juvenile offenders are also discussed.

Keywords: crime, registered crime, punished crime, latent crime, antisocial behaviour of juvenile offenders.

JEL: C10, K14.

Съдържание

Въведение	143
I. Престъпността като обект на статистическо изследване.....	146
II. Проблеми на информационното осигуряване на статистическото изучаване на престъпността.....	150
III. Система от статистически показатели за характеризиране на регистрацията престъпност	157
IV. Статистически показатели за характеризиране на латентната престъпност	164
V. Статистически показатели за характеризиране на противообществените прояви и престъпността на малолетните и непълнолетните лица	167
Заклучение	169
Използвани източници.....	171
Резюме.....	173
Abstract	174

Съдържание

Канев, Д., Терзиев, В. Поведенческата икономика: развитие, състояние и перспективи.....	7
Алтухова, Н. Фаридовна, В. Елена Викторовна. Модель компетенций и принципи мониторинга результатов государственного управления на основе онтологий.....	33
Пенчев П., Пенчева, Р. Възможно ли е да се реализира концепцията „Устойчиво развитие“?.....	69
Eminov, A. N. Aliyeva I. Education and employment cooperation assessment in Azerbaijan tourism industry.....	121
Шопова М. Информационни аспекти на статистическите изследвания на престъпността.....	143
Savelyev Y., Kuryliak V., Lyzun M., Lishchynskyy I. Global monetary integration and determination of strategic priorities for the exchange rate policy in Ukraine.....	177
Шишманова П., Господинов Ю., Парашкевова Е., Корелов Кр., Димитрова, Кр. Теоретически и практически аспекти на използването на интерактивните методи в продължаващото обучение на Стопанска академия „Д. А. Ценов“	227
Несторов, Л. За пътеките, истините и живота на Бенжамен Варон.....	269
Атанасов, А., Чиприянова, Г. Проф. д-р ик.н. Дамян Дамянов – живот, отдаден на счетоводната теория и практика.....	291

TABLE OF CONTENTS

Kanev, D., Terziev, V. BEHAVIOURAL ECONOMICS: DEVELOPMENT, CONDITION AND PERSPECTIVES	7
Faridovna, N. Altukhova, Vasileva, E. Victorovna. THE MODEL OF COMPETENCES AND THE PRINCIPLES OF MONITORING THE RESULTS OF PUBLIC ADMINISTRATION BASED ON ONTOLOGIES	33
Penchev, P., Pencheva, R. SUSTAINABLE DEVELOPMENT – THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS	69
Eminov, A. N. Aliyeva, I. ASSESSMENT OF EDUCATION AND EMPLOYMENT COOPERATION IN AZERBAIJAN TOURISM INDUSTRY	121
Shopova, M. INFORMATION ASPECTS OF THE STATISTICAL STUDY OF CRIME	143
Savelyev, Y., Kuryliak, V., Lyzun, M., Lishchynskyy, I. GLOBAL MONETARY INTEGRATION AND DETERMINATION OF STRATEGIC PRIORITIES FOR THE EXCHANGE RATE POLICY IN UKRAINE	177
Shishmanova, P., Gospodinov, Y., Parashkevova, E., Korelov, K., Dimitrova, K. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF USING INTERACTIVE METHODS IN THE CONTINUING EDUCATION AT D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS	227
Nestorov, L. ABOUT THE TRIPS, THE TRUTH AND THE LIFE OF BENJAMEN VARON	269
Atanasov, A., Chiprianova, G. PROF. DAMIAN DAMIANOV, DSc – A LIFE, DEVOTED TO ACCOUNTING THEORY AND PRACTICE.....	291

Годишник на СА “Д. А. Ценов” – Свищов
5250 Свищов, ул. “Ем. Чакъров” № 2
www.uni-svishtov.bg/godishnik

Редакционен съвет

Проф. д-р Маргарита Богданова – главен редактор
Проф. д-р Емилиян Тананеев
Проф. д-р Пенка Шишманова
Доц. д-р Веселин Попов
Доц. д-р Жельо ВЪтев
Доц. д-р Людмил Несторов
Доц. д-р Николай Нинов
Доц. д-р Пенка Горанова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Теодора Филипова

Стилов редактор

Анка Танева

Английски превод

Ст. преп. Лиляна Атанасова

Международен съвет на изданието

Проф. д-р Весела Радович – Белградски университет (Република Сърбия)
Проф. д-р Роберт Димитровски – МИТ Университет – Скопие
(Република Македония)
Проф. д-р Майя Шенфилд – Технически университет - Рига (Латвия)
Проф. д-р кин Сергей Чернов – Новосибирски държавен технически
университет (Русия)

Всички материали се приемат под условие, че авторът не ги публикува на друго място. Той носи отговорност за прецизността и достоверността на своите тези и на изнесената информация.

Начин на цитиране: Годишник/СА “Д. А. Ценов”

За контакти:

Проф. д-р Маргарита Богданова – главен редактор
☎ 0631/66297, e-mail: m.bogdanova@uni-svishtov.bg
Ивелина Станева – технически секретар
☎ 0631/66364, e-mail: i.staneva@uni-svishtov.bg

ISSN 0861-8054

Year-book of D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
2 Em Chakarov str., 5250 Svishtov
www.uni-svishtov.bg/godishnik

Editorial Board

Prof. Margarita Bogdanova, PhD – Editor-in-Chief
Prof. Emylian Tananeev, PhD
Prof. Penka Shishmanova, PhD
Assoc. Prof. Veselin Popov, PhD
Assoc. Prof. Zhelyo Vatev, PhD
Assoc. Prof. Lyudmil Nestorov, PhD
Assoc. Prof. Nikolay Ninov, PhD
Assoc. Prof. Penka Goranova, PhD
Assoc. Prof. Plamen Petkov, PhD
Assoc. Prof. Teodora Filipova, PhD

Consulting editor:

Anka Taneva

Translator:

Sen. Lect. Lilyana Atanasova

International council of the journal

Prof. Vesela Radovic, PhD – Belgrade University (Serbia)
Prof. Robert Dimitrovski, Ph.D. – MIT University Skopje (Republic of Macedonia)
Prof. Maija Senfelde, PhD – Riga Technical University (Latvia)
Prof. Sergey Chernov, PhD – Novosibirsk State Technical University (Russia)

All material are published under the condition that their authors has not published them elsewhere. The authors are responsible for the accuracy and reliability of their theses and information.

Reference: Yearbook/D. A. Tsenov Academy of Economics

Contact persons:

Prof. Margarita Bogdanova, PhD – Editor-in-chief
☎ 0631/66297, e-mail: m.bogdanova@uni-svishtov.bg
Ivelina Staneva – Technical Secretary
☎ 0631/66364, e-mail: i.staneva@uni-svishtov.bg

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ”
Свищов, ул. „Ем. Чакъров” 2

АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО “ЦЕНОВ”
Свищов, ул. Градево, 24

ГОДИШНИК
Том СХХ

Даден за печат на 21.11.2017 г.
Печ. коли 37,5; формат 16/70/100; тираж 100 бр.
Излязъл от печат на 20.12.2017 г.

ISSN 0861-8054

ПОЛИГРАФИЧЕСКА БАЗА
ПРИ АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО “ЦЕНОВ” – СВИЩОВ

Основан 1938 г. под ръководството на доц. д-р Иван Стефанов (по-късно академик).

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ "Д. А. ЦЕНОВ"
СВИЩОВ

ТОМ СХХ

ГОДИШНИК

ISSN - 0861-8054

ТОМ СХХ

2017

Основан през 1938 г. под ръководството на доц. д-р И. Стефанов (по-късно академик).

Изисквания при списването и издаването на Годишника на СА „Д. А. Ценов”

Списването и издаването на Годишника да се извършва при следните изисквания:

- студийните материали на:
 - нехабилитирани автори - да са в обем до 40 страници;
 - хабилитирани автори - да са в обем до 60 страници;
- студийните материали на нехабилитирани автори да са придружени с Препис-извлечение от катедрено обсъждане;
- материалът да не е публикуван в други издания, освен под формата на научни доклади;
- резюметата на представените ръкописи са до 1 стандартна страница;
- съдържание на материала;
- от 5 до 7 ключови думи;
- индекс/и по JEL класификация;
- депозираният материал се оценява от един рецензент;
- депозиране на материалите – една разпечатка (на хартиен носител). След стилова редакция се представя една разпечатка на хартиен носител и в електронен вид (CD);
- представеният ръкопис не се връща на авторите.

Техническите изисквания, на които следва да отговарят представените материали, са:

технически характеристики: Изпълнение MS Word 97-2003 (минимум); Размер на страницата А4; 29-30 реда и 60-65 удара в ред; Шрифт – Times New Roman 13 pt;
Разстояние между редовете

- – 1,5 lines; Полета – стандартни (Top - 1”; Bottom – 1”; Left – 1,25”; Right – 1,25” или Top – 2.54 см.; Bottom – 2.54 см; Left – 3.17 см; Right – 3.17 см); Табулация: 0,5” (или 1.27 см.); Номерация на страницата – горе вдясно; Текст под линия – размер 10 pt, Single; Наименование на материала (ALL CAPS, Times New Roman 13 pt, bold) - центрирано; Име на автора, научна степен, научно звание (малки букви Times New Roman 13 pt, bold) – изравнени вдясно. Между заглавието, имената и основния текст се оставя по един празен интервал; Графики и фигури – MS Power Point или MS Excel. Текстът под фигурите/графиките се центрира като номерацията е преди заглавието; Таблицы – заглавието е подравнено вляво, като номерацията е преди заглавието; Формулите се създават с Equation Editor, като номерацията е в скоби преди формулата; Формулите, фигурите, графиките и таблиците се вграждат софтуерно в текста.

Правилата за цитиране под линия – според стандарт БДС 17377-96